

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

ISSN: 2147-0049 e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2018, (13): 81-92

Yazma Tefsir Künye Tespitlerinde Yapılan Hatalar

The Mistakes Made While Detecting the Identities of Tafsirs' Manuscripts

Süleyman Mollaibrahimoğlu

Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı

Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, Divinity Faculty,
Department of Tafsir

Rize/Turkey

[m.i. suleyman@hotmail.com](mailto:m.i.suleyman@hotmail.com)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6175-9107>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 7 Mart / Mart 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 12 Mayıs / May 2018

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Sayı / Issue: 13 **Sayfa / Pages:** 81-92

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/rteuifd>

Yazma Tefsir Künye Tespitlerinde Yapılan Hatalar

Öz: Makalede, yazma tefsirlerde yapılan hatalı tespitler konusu ele alınıp incelenmiştir. Bilindiği gibi Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik faaliyetler Hz. Peygamber'le başlamış, sahabe ve tabiin zamanında devam etmiş, daha sonraki dönemlerde gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Tarih boyu yazılan tefsirlerin bir bölümü neşredilerek günümüze kadar ulaşmış, bir kısmı zaman içinde yok olmuş, bir kısmı da elyazması halinde yazma eserler kütüphanelerinde muhafaza edilmiştir. Ancak elyazması halinde bulunan tefsirlerin içinde gerekli kayıtların bulunmamasından ötürü müellif, eser veya nüsha karışıklıkları ortaya çıkmış, bu durum yanlış tespitlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İşte bu çalışma ile söz konusu yanlışlıklar tespit edilerek ortaya konmuş ve eserin, gerçek sahibine irca edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca yanlış eser adları düzeltilmiş ve nüshaların hangi esere ait olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Elyazması, Nüsha, Kütüphane

The Mistakes Made While Detecting the Identities of Tafsirs' Manuscripts

Abstract: In this article, faulty detections in the manuscripts of tafsir were examined. The activities to understand and interpret the Qur'an began during the life of the Prophet, then were followed in the time of Sahaba and Tabieen, and have arrived to present developing day by day in the later periods. Some of the commentaries written in history have been published and reached to the present, and some of which have been preserved in manuscripts libraries whereas some of them disappeared over time. Nevertheless, since the lack of necessary records in these manuscripts some confusion was found relating the authors, works and copies, which caused some faulty detections. This study aims to contribute to reference some manuscripts to their real authors by clarifying some of these mistakes. In addition, the titles of some works were corrected and clarified the works to which the copies belonged.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Manuscript, Copy, Library

أخطاء شائعة في تعريف مخطوطات التفاسير

ملخص: يهدف هذا البحث إلى تبيين بعض الأخطاء في المخطوطات وتصحيحها. فالمحاولات العلمية في سبيل تفسير وتأويل القرآن يعود تاريخها إلى عهد النبي (ص)، بدأ بنمو هذا العمل بين الصحابة ثم اشتد وتطور وانتهى إلى ما هو عليه اليوم. فهناك تفاسير نشر قسم منها وانمحى بعضها وتم الحفاظ على بعضها الآخر. وقد ظهر اختلاط بين المخطوطات ومؤلفيها وتسبب في فئاعات خاطئة كنسبة المخطوطات إلى غير مؤلفيها، وذلك بسبب أمور عدة كغياب معلومات المؤلف. وهنا تم تصحيح بعض الأخطاء ونسبتها إلى أصحابها الحقيقيين.

الكلمات المفتاحية: التفسير، القرآن، المخطوط، النسخ، المكتبة

GİRİŞ

Matbu eserler yaygınlaşmadan önce her türlü kitap ve risaleler, müellifleri ya da yazı yazmayı meslek haline getiren hattatlar tarafından istinsah (kopya) edilmekteydi. Bu sayede tarih boyu büyük bir ilmi eser hazinesi ve kültür mirası oluşmuştur. Özellikle İslam dünyası bu zengin mirasın bir bölümünü savaşlarda ve özellikle Moğol istilası neticesinde kaybetmiş, bir kısmı yangın veya çeşitli ihmaller yüzünden yok olmuş, büyük bir ekseriyeti ise korunarak günümüze kadar ulaşma şansına sahip olmuştur.

Yazma eserler, muhtelif devlet, vakıf ve özel kütüphanelerde muhafaza edilir olmuş, pek çoğu da Osmanlı'ya payitahtlık yapmış olan Bursa, Edirne ve özellikle İstanbul'da sultanların, âlimlerin, paşaların ve hayırsever insanların kurmuş olduğu vakıf ve özel kütüphanelerde korunmuş ve okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Bu durum İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nin kuruluş yılı olan 1918 yılına kadar devam etmiştir.

1. İstanbul'daki Yazma Eser Kütüphaneleri

İstanbul'da bulunan yazma eser kütüphanelerinin başında elbette Süleymaniye Kütüphanesi gelmektedir. Bu kütüphane, yazma eserler açısından dünyanın en meşhur kütüphanelerinden biri olup, 1557 yılında yapılmış olan meşhur Süleymaniye Camii ve külliyesi içinde yer alan Sıbyân Mektebi ile Evvel ve Sâni medreselerinin bulunduğu yerde kurulmuştur. Meşhur kütüphane, irili ufaklı 117 ayrı bağımsız koleksiyondan oluşmaktadır. Bu koleksiyonların büyük bir kısmı, Osmanlı devleti zamanında İstanbul'un çeşitli yerlerinde bulunan vakıf ve özel kütüphanelerden meydana gelmiştir.

Aynı kütüphanenin bünyesinde yer almadığı halde idari olarak bu kütüphaneye bağlı bulunan bazı kütüphaneler vardır ki, bunlar "bağlı kütüphaneler" adıyla anılmaktadır. 1741 tarihinde Mustafa Atıf Efendi tarafından kurulan Atıf Efendi Kütüphanesi Vefa'da, Sultan III. Selim'in hocası Hacı Selim Ağa tarafından kurulan Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Üsküdar'da, 1661 tarihinde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından kurulan Köprülü Kütüphanesi ile 1755 yılında III. Osman zamanında kurulan Nuruosmaniye Kütüphanesi Çemberlitaş'ta, Koca Rağıp Paşa tarafından 1763 yılında kurulan Rağıp Paşa Kütüphanesi ise Laleli'de bulunmaktadır.¹ Süleymaniye Kütüphanesi ve bağlı kütüphanelerde 2003 yılı sayımlarına göre toplam olarak 167.725 kitap yer almaktadır ki; 86.067'si yazma, 81.658'si de basma eserlerden oluşmaktadır.

¹ Aldığım bilgilere göre söz konusu bağlı kütüphanelerin birçoğunun eserleri Süleymaniye Kütüphanesi'ne aktarılmıştır.

İstanbul'da yazma eserlerle bilinen Süleymaniye'nin dışında Beyazıt Kütüphanesi'nin içinde Bayezid ve Veliyyuddin Efendi koleksiyonları, Millet Kütüphanesi'ndeki Feyzullah Efendi ve Ali Emiri koleksiyonları, Süleymaniye Kütüphanesi bünyesine alınan Murad Molla Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Eski Yazmalar Kütüphanesi bulunmaktadır.

2. Kitap Katalogları

Yazma eser kütüphanelerinde tıpkı matbu eser kütüphanelerinde olduğu gibi müellif, eser ve konu katalogları bulunmaktadır. Süleymaniye'de bulunan 64 kütüphanenin fihristleri Sultan II. Abdülhamid zamanında hazırlanarak neşredilmiş, Kültür Bakanlığı Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu projesinden dört bölümün kataloğu yayınlanmıştır. Ayrıca Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin kataloğu hazırlanarak on cilt, Süleymaniye Bölümü'nün kitap kataloğu da üç cilt halinde neşredilmiştir. Ne var ki, Süleymaniye'nin tüm koleksiyonlarında bulunan kitapları içeren toplu ve sağlıklı bir katalog henüz ortaya çıkarılabilmemiş değildir. Bununla birlikte, verilecek örneklerde görüleceği şekilde bazı yazmaların tespit fişleri ile kartotekslerinde konu, müellif ve kitap adı tespitinde birçok noksanlıklar ve hatalar bulunmaktadır.

3. Esad Efendi Koleksiyonunun Gözden Geçirilmesi

2003-2004 yılları arasında şahsım ve Yrd. Doç. Dr. Behlül Düzenli tarafından Süleymaniye Kütüphanesi içinde yer alan Esad Efendi bölümündeki 3.937 kitap ve 5.981 risale (makale) gözden geçirilmiş, müellif ve eser adı hataları düzeltilerek konular netleştirilmiştir. Ayrıca daha önce hazırlanmış olan kataloglarda, içeriklerinden söz edilmeyip sadece "fevâid" ve "münşeât" adıyla kaydedilen kitaplar içinde yer alan mektuplar, muhtelif fetvalar, şehâdetnâmeler ve kıymetli vesikalardan ibaret 6.721 adet yeni risale tespit edilmiştir. Yukarıda sözü edilen diğer yazma kütüphanelerde belki de buna benzer nice kıymetli risale ve vesikalar bulunmaktadır.

4. Yazma Tefsir Künye Tespitlerinde Yapılan Hatalar

İstanbul'da mevcut yazma kütüphanelerde tefsir alanı ile ilgili yaptığımız uzun çalışmalar neticesinde tespit etmiş olduğumuz müellif, eser ve nüsha hatalarına işaret etmekte yarar vardır. Amacımız, bu alanda çalışma yapacak araştırmacıların hataya düşmelerini engellemek ve diğer alanlarda buna benzer tespit hatalarının olabileceğine dikkatleri çekmek, ayrıca yazma kütüphanelerde uzman düzeyinde yapılacak birçok işin olduğunu vurgulamaktır. Söz konusu çalışmada, başta Süleymaniye Kütüphanesi olmak üzere -uzun süre kapalı tutulan İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi hariç- İstanbul'da bulunan diğer yazma eser kütüphanelerin tümünde yer alan Arapça yazma tam tefsirler gözden geçirilmiş ve yapılan tespitler bu tefsirlerle sınırlı olarak ortaya konmuştur. Bu kısa girizgahtan

sonra daha önce uzmanlarca yapılan yazma eser adı, müellif ve nüsha tespit çalışmaları esnasında, eksik bilgi veya yanlış sonucu ortaya çıkan hatalı tespitleri belirtmeye çalışalım.

1. Esad Efendi 15 numarada kayıtlı 178 varaklık eser, Alemuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Sehâvî'nin (ö. 643/1246) *Cemâlu'l-kurrâ ve kemâlu'l-ikrâ* (جمال الإقراء) adlı eseridir ve bu eserde, Nesru'd-rurar fi zikri'l-âyât ve's-suver (2b-11b); el-İfsâhu'l-mûcez fi İzâhi'l-mûciz (12a-159a); Kitâb merâtibi'l-usûl ve garâibi'l-fusûl (159a-142b); Minhâcu't-tevfik ilâ marifeti't-tecvîd ve't-tahkik (143a-150b); Alemu'l-ihtidâ fi ma'rifeti'l-vakf ve'l-ibtidâ (150b-178b) olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır. Oysa daha önce hazırlanmış olan ilgili katalogta yanlış tespit neticesinde eser adı geçmeyip, içindeki bu bölümler bağımsız birer eser gibi gösterilmiştir.² Doğrusu katalogta eser adı sadece *Cemâlu'l-kurrâ ve kemâlu'l-ikrâ* şeklinde geçmeliydi.

2. Esad Efendi 154 numaralı yazmanın tespit fişine bakılırsa eserin müellifi Muvaffakuddin Ahmed b. Yûsuf el-Kevâşî (ö. 680/1282)'dir. Eser adı Tefsîru'l-Kevâşî (*et-Talhis*) olarak kaydedilmiş olup Talak suresinden Kur'ân'ın sonuna kadar olan bölümün tefsirini içermektedir. Yapılan nüsha karşılaştırmasında söz konusu tefsir, *et-Talhis* (التلخيص) adlı tefsirin nüshası değil, yine aynı zatın *Tebşiratu'l-mütezekkir ve tezkiratu'l-mütebassır* (تبصرة المتذكر وتذكرة المتبصر) adlı tefsirinin bir nüshasıdır. Dolayısıyla ilgili katalogta eser adı *Tebşiratu'l-mütezekkir ve tezkiratu'l-mütebassır* şeklinde yer almalıydı.

3. Esad Efendi 170 numarada kayıtlı nüshanın tespit fişinde kayıtlı eser, Abdullah b. es-Sika el-Me'mûn el-Heravî'ye (ö. ?) isnatla Tefsiru'l-Heravî şeklinde yer almıştır. Yapılan nüsha karşılaştırmasında eserin Abdullah b. Abbas'a (ö. 68/687) izafe edilen *Tenvîru'l-mikbâs min tefsir İbn Abbâs* (تنوير المقباس من تفسير ابن عباس) adlı tefsirin bir nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden tespit fişlerinde ve katalogta bu tefsir *Tenvîru'l-mikbâs min tefsir İbn Abbâs* adıyla kaydedilmesi gerekirdi.

4. Süleymaniye Fâtih bölümü özel kataloğuna bakıldığında 646 numarada kayıtlı 113 varaklık yazmanın müellifi Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889), eser adı ise *Müşkilâtü'l-Kurân* (مشكلات القرآن) olarak gösterilmiştir. Nitekim nüshanın önsözünde, "Hâzâ kitâbun şerif yusemmâ bi müşkili'l-Kurân", ferağ kaydında ise, "Temme'l-kitâb el-mensûb bi's-Sicistânî" ifadesi ile son varakta sayfa kenarında Ebû Dâvûd es-

² Buna göre katalogta Esad Efendi nr. 15/1 Nesru'd-durar fi zikri'l-âyât ve's-suver; 15/2'de Minhâcu't-tevfik ilâ ma'rifeti't-tecvîd ve't-tahkik; Esad Efendi nr.15/3'de de Alemu'l-ihtidâ fi ma'rifeti'l-vakf ve'l-ibtidâ şeklinde eser adları kaydedilmiştir.

Sicistânî kaydı yer almıştır. Yaptığımız nüsha karşılaştırmasında eserin, matbusu da olan Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz (Uzeyr) es-Sicistânî'nin (ö. 330/941) *Nüzhetu'l-kulûb fi tefsir garibi'l-Kurân* (نزهة القلوب في تفسير غريب القرآن) olduğu anlaşılmıştır. İlgili katalogda bu yanlış tespit, müellif adı Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz (Uzeyr) es-Sicistânî, eser adı *Nüzhetu'l-kulûb fi tefsir garibi'l-Kurân* şeklinde tashih edilmesi beklenir.

5. Veliyyüddin Efendi 138'de kayıtlı nüsha, Muhammed b. Abdurrahmân el-Îcî'nin (ö. 905/1500) *Câmi'u'l-beyân* (جامع البيان) adlı tefsiridir. Fakat *Mecme'u'l-cevâmi* (مجمع الجوامع) adıyla Ebû Ali et-Tarsûsî'ye (ö. ?) isnat edilmiştir. Bu yanlış, müellif adı Muhammed b. Abdurrahmân el-Îcî, eser adı ise *Câmi'u'l-beyân* şeklinde düzeltilmesi umulur.

6. Beyazıt Kütüphanesi 605'te kayıtlı Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî'nin (ö. 440/1048) *et-Tahsîl li fevâid Kitâbi't-tafsîl* (التحصيل لفوائد كتاب التفسير) adlı tefsiri yerine aynı müellifin *et-Tefsîlu'l-câmi* (التفسير الجامع) adlı tefsiri yer almıştır. İlgili katalogda eser adı *et-Tahsîl li fevâid Kitâbi't-tafsîl* olarak yer alması beklenir.

7. Beyazıt Kütüphanesi 477 numarada Hamza b. Mahmûd el-Karamânî'nin (ö. 981/1573) *Tefsîru'l-Karamânî* olarak bilinen tefsiri yerine aynı müellifin *Tekşîru't-tefsîr* (تفسير التفسير) adıyla Beydâvî tefsir hâşiyesi kaydedilmiştir. Oysa katalogda eser adı yerine tefsir hâşiyesi *Tekşîru't-tefsîr* şeklinde kaydedilmeliydi.

8. Veliyyüddin Efendi 166'da kayıtlı eser, *Tefsîru's-Sehâvî* (تفسير السخاوي) adıyla Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Sehâvî'ye (ö. 643/1245) isnat edilmiştir. Oysa bu tefsirin kaynakları arasında müelliften bir asır sonra vefat eden Hüseyin b. Muhammed et-Tîbî'nin (ö. 743/1343) *Futûhu'l-ğayb fi'l-keşfi an kınâi'r-reyb* (فتوح الغيب في الكشف عن قناع الريب) adlı *Keşşâf* tefsiri hâşiyesinin bulunması, eserin ona ait olmadığına en büyük kanıttır. Dolayısıyla tefsirin gerçek müellifi tespit edilinceye kadar katalogda müellif ve eser adı meçhul olarak kaydedilmesi beklenir.

9. Beyazıt Kütüphanesi 8309'da kayıtlı nüsha, *Tefsîru'l-Kurân* (تفسير القرآن) adıyla Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Heravî'ye (ö. 481/1089) isnat edilerek kayda geçmiştir. Tefsirin kaynakları arasında Beydâvî tefsirinin bulunması, tefsirin ona ait olmasını imkânsız kılmaktadır. Bu yüzden katalogunda müellif adı meçhul diye kayıtlanması umulur.

10. Murad Molla 103'te kayıtlı *Tefsîru Selâmizâde* (تفسير سلامي زاده) adıyla kayda geçen eser, bir tefsir nüshası değil, Ebussuûd Efendi'nin (ö. 982/1573) *İrşâdu akli's-selîm ilâ*

mezâye'l-Kitabi'l-Kerîm (إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم) adlı tefsirinin ta'likatından³ ibaret bir nüshadır. Dolayısıyla katalogda *Ta'likat İrşâdu akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitabi'l-Kerîm* şeklinde tashih edilmesi umulur.

11. Murad Molla 133-135'te *Tefsîru İvaz Efendi* adıyla, İstanbul kadılığı yapan İvaz Efendi'ye (ö. 994/1547) isnat edilen eser, tefsir değil, ona ait Beydâvî tefsirinin hâşiyesidir. Bu yüzden ilgili kayıtlarda *Hâşiyeye Tefsîri'l-Beydâvî* olarak doğru şekliyle yer alması beklenir.

12. Feyzullah Efendi 46' da kayıtlı tefsir nüshası, İbn Atıyye el-Kadîm adıyla Ebû Muhammed Abdullah b. Atıyye'ye (ö. 383/993) isnat edilmiştir. Oysa eser, Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Atıyye el-Endelüsî'nin (ö. 541/1147) *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz* (المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز) adlı tefsirinin bir nüshasıdır. Bu yüzden ilgili katalogda müellif adı Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Atıyye el-Endelüsî, eser adı da *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz* şeklinde kayıtlanmalıdır.

13. Köprülü Kütüphanesi 65'te kayıtlı eser, Mu'âfâ b. İsmail el-Mavsîlî'nin (ö. 630/1233) *Nihâyetü'l-beyân* (نخاية البيان) adlı tefsiri *el-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (البيان في التفسير) şeklinde kaydedilmiştir. Doğrusu kayıtlarda tefsir, *Nihâyetü'l-beyân* adıyla yazılmasıdır.

14. Nuruosmaniye 256 numarada kayıtlı Muhammed b. Abdurrahmân el-İcî'nin (ö. 905/1500) *Câmi'u'l-beyân* (جامع البيان) adıyla kaydedilmesi gereken tefsiri, aynı müellifin ikinci bir tefsiri olan *Câmi'u't-tibyân* (جامع التبيان) adıyla kaydedilmiştir. Dolayısıyla ilgili katalogda tefsir adı *Câmi'u'l-beyân* şeklinde tashih edilmesi umulur.

15. Nuruosmaniye 319 numarada İzzüddin Abdülaziz b. Abdisselâm es-Sülemî'nin (ö. 660/1262) *Tefsîru'l-Kur'ân* adıyla tanınan tefsiri *Hakaiku't-tefsîr* (حقائق التفسير) adıyla kaydedilmiştir. Oysa *Hakaiku't-tefsîr*, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'ye (ö. 412/1021) aittir. Bu yüzden kataloglarda müellif adı Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî şeklinde yazılması beklenir.

16. H. Hüsnü Paşa 37 m. numarada kayıtlı bulunan Necmuddîn Abdullâh b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî'ye (ö. 654/1256) ait *Bahru'l-hakaik ve'l-me'ânî fî tefsîri's-seb'i'l-mesânî* (بحر الحقائق والمعاني في تفسير السبع المثاني) adlı tefsir yer almaktadır. Bu tefsirin muhtasarının muhtelif kütüphanelerde *Bahru'l-hakaik ve tuhfetü'l-halâik el-müntehab*

³ Ta'likat: Bir eseri gözden geçirerek tashih etmek veya açıklamak üzere sayfa kenarlarında yazılan notlardır.

min Kitâbi Bahri'l-hakaik (بحر الحقائق و تحفة الخلائق المنتخب من كتاب بحر الحقائق); *Bahru'l-hakaik ve'l-me'ânî* (بحر الحقائق والمعاني); *Tefsîru Necmü'd-Dâye* (تفسير نجم الداية); *Te'vîlâtü'n-necmiyye fi tefsîri'l-Kur'ân* (تأويلات النجمية في تفسير القرآن); *Aynü'l-hayât* (عين الحياة) adlarıyla birçok nüshası yer almaktadır.⁴ İsimleri farklı, ancak içerikleri aynı olduğu görülmektedir. Fakat işin iç yüzünü bilmeyen okuyucunun, değişik adlarla anılan bu muhtasar tefsirin nüshalarını⁵ farklı tefsir nüshaları olduğunu zannetmesi kuvvetle muhtemeldir. İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) ve Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), *et-Tevîlâtü'n-necmiyye* adlı tefsiri Necmeddîn el-Kübrâ'ya (ö. 618/1221) isnat ederek ondan alıntılar yapmışlardır.⁶ Kâtip Çelebi (ö. 1068/1657) de *Aynü'l-hayât* adlı tefsiri Necmeddîn el-Kübrâ'ya isnat etmiş, fakat *et-Tevîlâtü'n-necmiyye* adını zikretmemiştir.⁷ Farklı kataloglarda farklı isimlerle yer alan tefsir, müellif adı Necmuddîn Abdullâh b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî şeklinde ve eser adı *Bahru'l-hakaik ve tuhfetü'l-halâik el-müntehab min Kitâbi Bahri'l-hakaik* olarak yer alması önerilir.

17. Yazma Bağışlar 4028 numarada kayıtlı nüsha, *Tefsîru İbn Ebî Şeybe* (تفسير ابن أبي شيبه) adıyla Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe'ye (ö. 235/849) isnat edilmiştir. Müellifin, tefsirde "üstâdımız" diye söz ettiği Ebu'l-Kasım Hasan b. Muhammed b. Habîb en-Nisâbûrî'nin (ö. 406/1015) görüşlerine atflarda bulunması, onun hicrî V. asırda yaşayan bir müfessir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla tefsirin, İbn Ebî Şeybe ile bir ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır.⁸ Dolayısıyla ilgili tefsir nüshasının müellif ve eser adı belirleninceye kadar kayıtlarda müellif ve eser adı meçhul şeklinde geçmesi beklenir.

18. Ayasofya 221' de kayıtlı nüsha *et-Tefsîru'l-vâzih* (التفسير الواضح) adlı tefsirin birinci cildinin, Ayasofya 222' de ise *Kitâbu'l-Vâzih fi tefsîri'l-Kur'ân* (كتاب الواضح في تفسير القرآن) adıyla aynı tefsirin ikinci cildinin kayıtlı olduğu görülmekte ve bu iki ciltlik tefsir Ebû Muhammed Abdullâh b. Mübârek ed-Dîneverî'ye (ö. 308/920)

⁴ Bilgi için bk. Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Tefsir Literatürü* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2007), 209-219.

⁵ Nüshalar için bk. Fatih, nr. 231, 232, 233; Halet Efendi, nr. 18; Kılıç Ali Paşa, nr. 92; Şehid Ali Paşa, nr. 92; Hacı Beşir Ağa, nr. 58; Turhan Valide Sultan, nr. 14; Hacı Mahmud Efendi, nr. 31/1, 31/11; H. Hayri-Abdullah Efendi, nr. 180; Ayasofya, nr. 179; Carullah Efendi, nr. 233; Damad İbrahim Paşa, nr. 153; Hamidiye, nr. 83; Darülmünevi, nr. 46; H. Beşir Ağa (Eyüb), nr. 19; Murad Buhari, nr. 12, 24; Kasidicizâde, 665/1; Turhan Valide Sultan, nr. 14; Murad Molla, nr. 130; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. A. 92; Ragıp Paşa, nr. 95; Nuruosmaniye, nr. 328; Köprülü, nr. 49; Veliyyüddin Efendi, nr. 272-273; 274-275.

⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (İstanbul: Dârü't-tübâati'l-âmire, 1285), 1: 16, 1: 25; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974), 2: 498.

⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1941), 2: 1181.

⁸ Bilgi için bk. Süleyman Mollaibrahimoğlu, "Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve't-tefsîru'l-lezî nusibe ileyh", *Mecelle Âfâki's-sekaf ve't-turâs*, 51: (Ekim 2005), 71-79.

isnat edilmektedir. Söz konusu müellife ait bu adla bir tefsir olduğu kaynaklarda yer alır.⁹ Ancak kütüphanenin bu bölümünde kayıtlı iki ciltlik tefsir, Abdullah b. Abbas'a nispet edilen *Tenvîru'l-mikbâs (mikyâs) min tefsîri İbn Abbâs* (تنوير المقياس من تفسير ابن عباس) adıyla meşhur olan tefsirin bizzat kendisidir ve bu tefsir yaygın kanaate göre Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) tarafından derlenmiştir.¹⁰ Ayasofya 222'de yer alan nüshanın istinsah tarihi hicri 578/1182, aynı bölümün 221'de yer alan nüshanın istinsah tarihi ise hicri 585/1189 olduğu dikkate alındığında söz konusu kanaatin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır.¹¹ Bu yüzden ilgili katalogda müellif adı meçhul, tefsir adı ise *Tenvîru'l-mikbâs (mikyâs) min tefsîri İbn Abbâs* şeklinde kayıtlanması beklenir.

19. Bayezid 8309'da Tefsîru'l-Kur'ân (تفسير القرآن) adıyla kayıtlı tefsir Abdullah b. Muhammed el-Herevî'ye (ö. 481/1089) isnat edilmiştir. Ancak Fahrettin Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-Ğayb (مفاتيح الغيب)* ve Kadı Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl (أنوار التنزيل وأسرار التأويل)* adlı tefsirlerinin bu tefsirin kaynakları arasında yer alması sebebiyle sözü geçen müellife ait olmasını mümkün kılmamaktadır. Çünkü her iki müfessir Herevî'den sonraki asırlarda yaşamıştır. Dolayısıyla söz konusu tefsirin müellifi tespit edilinceye kadar kataloglarda müellif adı meçhul şeklinde kaydedilmesi önerilir.

20. H. Hüsnü Paşa 57'de kayıtlı nüsha, Mülk sûresinden itibaren Kur'ân'ın sonuna kadar olan bölümün tefsirinden ibarettir ve *Yâkûtâtü't-te'vîl (ياقوتات التأويل)* adıyla Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) nispet edilmiştir. Ancak Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Keşşâf* tefsiri ile Ebû Hafs Ömer en-Nesefî'nin (ö.537/1142) *et-Teyşîr (التيسير)* adlı tefsiri, bu tefsirin kaynakları arasında yer almıştır. Ancak *Keşşâf* tefsirinin te'lif tarihi 528/1133 ve *et-Teyşîr*'in te'lif tarihi de 523/1128 olduğuna göre Gazzâlî'nin vefatından sonra telif edilen bu tefsirlerden istifade etmesi nasıl mümkün olsun? Bahse konu tefsir nüshası daha sonraki tarihlerde yaşamış bir müfessire ait olmalıdır. Bu yüzden tefsirin müellif ve eser adı belirleninceye kadar ilgili katalogda müellif ve eser adı meçhul ibaresiyle yer alması umulur.

⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, Damad İbrahim Paşa, nr. 102.

¹⁰ Çakan, İsmail L; Eroğlu, Muhammed, "Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), I: 79.

¹¹ Bilgi için bk. Mollaibrahimoğlu, *Yazma Tefsir Literatürü*, 635-638.

SONUÇ

Burada on dokuz tefsir nüshasına ilişkin yapılan tespit hatalarının boyutu dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu yanlış tespitler, katalog çalışması için ön çalışma yapanların eksik bilgisi veya dikkatsizlikleri sebebiyle ortaya çıkmış ve bu şekilde kataloglara yanlış şekilde aksettirilmiştir. Örnek olarak gösterilen hatalı tespitlerin çoğu Süleymaniye Kütüphanesi'nde olmakla birlikte İstanbul'daki diğer yazma kütüphanelerinden de örnekler mevcuttur. Bahse konu hatalı tespitlerin bununla sınırlı olmadığına işaret etmekte fayda vardır. Bazı hatalı tespitler kolayca fark edilirken, bir bölümünün ortaya çıkarılması için ilgili alanı tanıma, tecrübe ve uzun soluklu çalışma ve araştırmaya gerek duyulmaktadır.

Görüldüğü gibi, söz konusu hatalı tespitlerin bir bölümü müellif hataları iken bir bölümü eser tespit hataları veya nüsha hatalarından ibarettir. Bu tespit hatalarının bir kısmı müstensihlerden kaynaklanırken bir kısmı ise tespiti yapan kişilerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca eserin vikaeye varacağı sonradan ilave edilen yanlış notların sebep olduğu tespit hatalarını da hesaba katmak gerekir. Zira yazma eserlerde metin dışına sonradan kayıtlanan müellif ve eser adları metin içinden tevsik edilmeden güven duymamak gerekir. Yanlış tespitlerin çoğu bu notlara itimat edilerek yapılan tespitlerdir. Bazı eserlerde müellif, bazı eserlerde eser adı, bir bölümünde de hem müellif hem de eser adının bulunmaması, tespitteki zorlukların başında yer alır. Bu durumda nüsha karşılımlarıyla sonuca varılmaya çalışılır ki, bu da uzun soluklu bir çalışmaya ihtiyaç göstermektedir.

Yazma eserler üzerinde çalışma yapacak kişilerin kendi alanlarında uzman olsalar da çalışmaya başlamadan önce yazmalara ilişkin teknik bilgilere, yazma eserlerin inceliklerine, nerede ve hangi noktalarda hataların olabileceğine dair bilgi edinmelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu alanda daha önce elde edilen tecrübe ve birikimlerden faydalanılması durumunda, yazmaların doğru tespit edilip daha kısa sürede istenen neticelere ulaşılmasının mümkün olacağını söylemekte yarar vardır.¹²

Yazma eserlerin her bir nüshası matbu eserlerden farklı olarak ayrı bir değerdir. Zira matbu eserin bir nüshası diğer nüsha ile aynı iken yazma eserin her bir nüshası diğer nüshalarından farklı olabilmektedir. Nitekim yazma eser nüshalarının bir kısmının derkenarlarında bazı kayıtlar, ilaveler, tashihler ve çeşitli notlar olabilmekte, bu durum nüshalara ayrı bir değer kazandırmaktadır.

¹² Yazma eserlere ilişkin bilgi için bk. Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Eserler Terminolojisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017).

Bu zengin tarih  ve kültürel mirasa sahip çıkmak, genelde millet olarak, özelde de sorumluların, araştırmacıların ve ilgili alanda araştırma yapan akademisyenlerin görevi olsa gerektir.

Çeşitli vesilelerle yapmış olduğum hatalı tespitlerin ilgili kataloglara yansımalarını, bu arada yazma kütüphanelerinde mevcut eserler üzerinde aynı doğrultuda uzmanlarca çalışmaların sürdürülmesini diliyorum, bekliyor ve bu temennimi paylaşmak istiyorum.

KAYNAKÇA

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmiri, 1285.

Çakan, İsmail L; Eroğlu, Muhammed, "Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. I: 76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zünûn*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1941.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *Yazma Eserler Terminolojisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman. "Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve't-tefsîru'l-lezî nusibe ileyh". *Mecelle Âfâkı's-sekafe ve't-turâs*, 51: (Ekim 2005): 71-79

Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *Yazma Tefsir Literatürü*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2007.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman. "Yazma Tefsir Künye Tespitlerinde Yapılan Hatalar". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2018): 81-92.

